

12. Furman A.A. (2017). *Psykhologhiia smyslo zhyttievoho rozvytku osobystosti [Psychology of the meaning full development of the individual]: monohrafiia*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
13. Jabloko E.A., Kashirina L.V. (2003). Statusno-rol'evaia paradigma v issledovanii social'no-psihologicheskikh sostojanij bol'shikh social'nykh grupp [Status-role paradigm in the study of the socio-psychological states of large social groups]. *Akmeologija*, 4, 21–28 [in Russian].
14. Creed, P., Tilbury, C., Buys, N., Crawford, M. (2011). Cross-lagged relationships between career aspirations and goal orientation in early adolescents. *Journal of vocational behavior*. Vol. 78, pp. 92–99. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.09.010>
15. Deci E.L., Ryan R.M. Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development and Health. *Canadian psychology*. Vol. 49, pp. 182–185. <https://dx.doi.org/10.1037/a0012801>
16. Mansfield C.F. (2010). Motivating adolescents : Goals for Australian students in secondary schools. *Australian Journal of Educational & Developmental Psychology*. Vol. 10, pp. 44–55.
17. Ryan R.M., Deci E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*. Vol. 25, pp. 54–67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2019.
The article was received 29 July 2019.

УДК 159.964
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-10

МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОДИНАМІЧНОГО ПІДХОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНОГО МИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ

Дметерко Наталія Володимирівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
dmeterkonatalia@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6333-8696

Стаття презентує методологію дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів-практиків. Уточнено категорію «рефлексивне мислення» й охарактеризовано специфіку рефлексивного мислення психолога.

Мета статті – розкрити зміст, методи та принципи дослідження розвитку рефлексивного мислення психолога на засадах психодинамічного підходу.

Проблему методологічних засад дослідження рефлексивного мислення психолога розглянуто з урахуванням основних положень психодинамічного підходу. Дослідження розвитку рефлексивного мислення здійснювалось у процесі глибинно-психологічного пізнання, організація якого визначається принципом додатковості.

Основним **методом** дослідження розвитку рефлексивного мислення особи є глибинна психокорекція.

Результати. Стаття розкриває специфіку глибинної психокорекції порівняно з іншими видами групової психокорекційної роботи. Показано, що сутнісною характеристикою глибинної психокорекції є скерованість на пізнання цілісної психіки. Глибинна психокорекція становить організацію творчої діяльності суб'єкта з пошуку та відкриття істини, якою є «об'єктивна реальність несвідомого». Методологія дослідження передбачає вивчення змін рефлексивного мислення у зв'язку з умовами, які задаються у процесі глибинно-психологічного пізнання. Наголошується, що під час визначення умов розвитку рефлексивного мислення варто враховувати такі феномени, як: цілісність психіки, психологічні захисти, особистісна проблема, когнітивні викривлення. Важливою умовою розвитку рефлексивного мислення є індивідуально-особистісні зміни суб'єкта, які визначаються механізмами позитивної дезінтеграції психіки та її вторинної інтеграції на більш високому рівні розвитку.

Проаналізовано принципи організації дослідження розвитку рефлексивного мислення, а саме: принцип додатковості, принцип детермінізму, принцип системності, принцип розвитку. Значну увагу приділено принципу додатковості, який реалізується для відтворення цілісної картини психіки та характеристики специфіки методів її пізнання. Розкрито психологічні умови та показники розвитку рефлексивного мислення психологів під час проходження глибинної психокорекції.

Висновки. Методологія дослідження передбачає розкриття психологічних умов і механізмів розвитку рефлексивного мислення психологів методами глибинної психокорекції. Згідно із принципами, розвиток рефлексивного мислення розглядається в єдності зовнішніх і внутрішніх детермінант, що відбувається на засадах самоорганізації.

Ключові слова: глибинне пізнання, глибинна психокорекція, психологічні умови, принцип додатковості, принцип розвитку, принцип детермінізму, принцип системності.

THE METHODOLOGY OF PSYCHODYNAMIC APPROACH OF RESEARCH OF DEVELOPMENT OF REFLEXIVE THINKING OF PSYCHOLOGISTS

Dmeterko Natalia Volodymyrivna,

PhD of Psychological Science,

Assistant Professor of the Department of Practical Psychology

Donbass State Pedagogical University

dmeterkonatalia@ukr.net

orcid.org/0000-0002-6333-8696

The article presents methodology of research of development of reflexive thinking psychologists-practitioner. The category “reflexive thinking” is clarified and specific of reflexive thinking is characterized.

The **purpose** of the article is to reveal content, methods and principles of studying the development of reflexive thinking of a psychologist on basic of the psychodynamic approach.

The problem of methodological bases of study of reflexive thinking is considered taking into account basic provisions of the psychodynamic approach. The study of development of reflexive thinking was carried out in the process deep psychological cognition. The organization of deep psychological cognition is determined by the principle of additionality.

The deep psycho-correction is the **main method** of research of development of reflexive thinking.

Results. The article reveals the specific of deep psycho-correction in comparison with another kind of group psycho-correction. It is shown that essential characteristic of deep psycho-correction is the orientation towards the knowledge of the holistic psyche. Deep psycho-correction presents the organization of the creative activity of the subject of the search and discovery of truth. This truth is the “objective reality of the unconscious”. Research methodology it shows supposes the study of changes of the reflexive thinking in due to the conditions that are created in the process of deep-psychological knowledge. It is underlined that when determining the conditions for the development of reflexive thinking, such phenomena as holistic psyche, psychological defenses, personal problem, cognitive distortions should be taken into account. The important condition for development of reflexive thinking is individual-personal changes, which are determined by the mechanisms of positive disintegration psyche and its secondary integration at a higher level of development.

The principles of organization of research of development of reflexive thinking such as the principle of additionality, the principle of determinism, the principle of consistency, the principle of development were analyzed. Considerable attention is paid to the principle of additionality that is implemented to recreate the holistic psyche and the characteristic of the specific methods of its knowledge. The psychological conditions and indicators of the development of reflexive thinking of psychologists during the passage of deep psychocorrection are revealed.

Conclusions. The research methodology assumes to study of the psychological conditions and mechanisms of development of reflexive thinking of psychologists by methods of deep psychocorrection. According to the principles, the development of reflexive thinking is considered in the unity external and internal determinants, which carried out on the basic of self-organization.

Key words: *deep psychological cognition, deep psychocorrection, psychological conditions, principle of additionality, principle of determinism, principle of development, principle of consistency.*

Вступ

У зв'язку з інтеграцією України до загальноєвропейського освітнього простору суттєво змінюються вимоги до змісту фахової підготовки практико-орієнтованих психологів. Це визначає необхідність перегляду фундаментальних дидактичних підходів до організації навчання, оновлення методів формування фахових компетенцій психологів-практиків, чільне місце серед яких посідає рефлексивне мислення. Дедалі актуальними стають дослідження, присвя-

чені вивченню психологічних особливостей і умов розвитку рефлексивного мислення психологів, що буде сприяти підвищенню їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми рефлексивного мислення розроблялись у працях М. Алексеєва, В. Давидова, Г. Щедровицького й ін. У межах цих досліджень визначено психо-

логічні умови та методи розвитку рефлексивного мислення особи.

На основі узагальнення наукових джерел нами уточнено категорію рефлексивного мислення – виду мислення, що скерований на пізнання суб'єктом форм психічної активності, внутрішнього світу та змісту як власної психіки, так і іншої людини, що приводить до оволодіння рефлексивними знаннями, до якісних змін мисленнєвої діяльності, оптимізації способів розв'язання проблем у сфері професійної діяльності, міжособистісної комунікації, під час подолання кризових станів.

Рефлексивне мислення фахівця має власну специфіку, що визначається змістом і завданнями професійної діяльності. Важливою характеристикою рефлексивного мислення фахівця в системі «людина – людина» є здатність до рефлексії та розуміння мотивів, способу міркування, душевно-духовного світу іншої особи (Бізяєва, 2004; Гурова, 2013; Пов'якель, 2003).

Рефлексивне мислення психолога має деякі професійно важливі характеристики, як-от: рефлексія психоемоційного стану іншої людини; опосередкованість пізнання внутрішніх закономірностей психіки; рефлексія відповідності власних дій вимогам професійної ситуації та ін. Це потребує від фахівця здатності до всебічного та реалістичного відображення як соціальної дійсності, так і змісту власної психіки. Під час визначення методів розвитку рефлексивного мислення психолога треба враховувати механізми, що породжують суб'єктивізм психічного відображення. Центральною ланкою, що порушує об'єктивність психіки в її відображувальній функції, є система психологічних захистів (Яценко, 2015). Уважаємо, що важливою психологічною умовою розвитку рефлексивного мислення психолога-практика є професійне самопізнання змісту власної психіки з метою виявлення та подальшої корекції дисфункцій, які деструктують відносини з іншими людьми у професійній і особистісній сферах, породжують викривлення у відображенні дійсності.

Теоретичним напрямом, який методологічно забезпечує глибинне пізнання та самопізнання психіки дорослої людини паралельно з наданням психологічної допомоги у розв'язанні її особистісної проблеми, є психодинамічний підхід, який розвивається в дослідженнях академіка НАПН України Т. Яценко та її послідовників. Особлива увага в цьому підході приділена питанням особистісної та глибинно-корекційної підготовки психологів-практиків.

Саме психодинамічний підхід покладено в основу методології дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів.

Мета статті – розкрити зміст, методи та принципи дослідження розвитку рефлексивного мислення психолога на засадах психодинамічного підходу.

2. Методологія та методи

Спираючись на основні положення психодинамічного підходу, дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів-практиків здійснювалось у процесі глибинної психокорекції за методом активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП).

Метою дослідження є обґрунтування впливу глибинної психокорекції на розвиток рефлексивного мислення психологів-практиків. Розвиток як «вищий тип руху та зміни у природі та суспільстві, пов'язаний із переходом від однієї якості, стану до іншого, від старого до нового» (Новая философская энциклопедия, 2000), відбувається за певних умов. Методологія дослідження передбачає визначення психологічних умов і механізмів розвитку рефлексивного мислення в результаті проходження психологами-практиками глибинної психокорекції.

Глибинна психокорекція становить окремий напрям групової психокорекційної практики. Сутнісною відмінністю групової психокорекції порівняно з індивідуальною є те, що в ній основним інструментом психокорекційного впливу є група, яка дозволяє виявити та скоректувати проблеми клієнта завдяки міжособистісній взаємодії, що відбувається в ситуації «тут і зараз». У групових формах роботи першорядного значення набуває групова динаміка, тобто вся сукупність взаємин і взаємодій, що виникають між учасниками групи, включаючи і психолога, у корекційних цілях, зокрема, емоційна підтримка групою її учасників, забезпечення конструктивного зворотного зв'язку й ін. (Максименко, 2015).

Глибинна психокорекція за методом АСПП як різновид групових форм психокорекції, з одного боку, має притаманні їм специфічні особливості, що названі вище. З іншого боку, глибинна психокорекція за авторським методом АСПП має сутнісні відмінності від наявних видів групової психокорекції, зокрема соціально-психологічного тренінгу (далі – СПТ). Передусім це скерованість на глибинно-психологічне пізнання цілісної психіки в єдності і водночас автономії сфер свідомого і несвідомого. Глибинна психокорекція націлена не на свідоме й не на несвідоме в їхній роздільності, а на лінію їхньої співпричетності одне

до одного, що можна назвати «горизонт». Т. Яценко зазначає, що ці дві підструктури (свідоме й несвідоме) не існують одна без одної, а пізнання однієї з них не може бути повним без урахування специфічних особливостей впливу іншої (Яценко, 2015).

На відміну від існуючих різновидів тренінгів, які переважно орієнтовані на навчання учасників певних вмінь (як-от тренінг сензитивності, тренінг умінь, тренінг впевненості в собі й ін.) або на зміни особи на рівні поведінки, глибинна психокорекція передбачає організацію творчої діяльності суб'єкта з пошуку та відкриття істини. Такою істиною у глибинному пізнанні є «об'єктивна реальність несвідомого, яка породжує суб'єктивізм психіки» (Яценко, 2015). Глибинно-психологічне пізнання передбачає оволодіння суб'єктом не стільки колективно виробленою системою знань, скільки глибинно-рефлексивними знаннями про зміст власної психіки. Водночас абсолютизується прояв активності суб'єкта як на рівні спонтанної поведінки та висловлювань, так і у процесі пізнання. Організація глибинної психокорекції визначається принципом додатковості, характеристика якого представлена нижче.

Зміни рефлексивного мислення досліджуються у зв'язку з умовами, які задаються у процесі глибинно-психологічного пізнання. Під час визначення умов розвитку рефлексивного мислення нами враховано такі феномени, як: цілісність психіки, психологічні захисти, особистісна проблема, когнітивні викривлення. Методологія дослідження передбачає вивчення розвитку рефлексивного мислення у процесі надання психологічної допомоги людині в розв'язанні особистісної проблеми, що має едипальне походження.

У дослідженні розвитку рефлексивного мислення враховано індивідуально-особистісні зміни психологів, що є результатом проходження глибинної психокорекції. Ці зміни визначаються механізмами позитивної дезінтеграції психіки та її вторинної інтеграції на більш високому рівні розвитку (Яценко, 2015). Розвиток як процес кількісних і якісних змін явища супроводжується дезінтеграційно-інтеграційними процесами (Dabrowski, 1964; Яценко, 2004). Т.С. Яценко наголошує, що розвиток полягає не лише в побудові досконаліших рівнів структури особистості, а й у попередньому послабленні наявних, проте неефективних структур, які впливають на стереотиповані тенденції та настанови поведінки, підтримувані примітивними імпульсами, вузькими біологічними тенденціями (Яценко, 2004). У контексті розвитку рефлексивного мис-

лення особи великого значення набуває позитивний характер дезінтеграції як необхідна умова його самоорганізації.

3. Результати та дискусії

Теоретичні положення, презентовані вище, дозволи визначити основні принципи емпіричного дослідження розвитку рефлексивного мислення майбутніх психологів-практиків. Принципами організації дослідження стали такі: принцип додатковості, принцип детермінізму, принцип системності, принцип розвитку.

Принцип додатковості, що був висунутий Н. Бором у зв'язку з інтерпретацією квантової механіки, визначає необхідність застосування «додаткових» класів понять, що взаємовиключають та взаємообмежують одне одного, для відтворення цілісності явища на певному «проміжному» етапі його пізнання (Новая философская энциклопедия, 2001).

Принцип додатковості має широке методологічне значення для науки. У психології принцип додатковості реалізується для відтворення цілісної картини психіки й обґрунтування методів її пізнання (Яценко, 2015).

Уточнення принципу додатковості та його реалізацію у процесі пізнання цілісної психіки презентують дослідження Т. Яценко. Принцип додатковості встановлює еквівалентність значущості сфери свідомого й несвідомого в пізнанні об'єктивної істини феномену психічного. У глибинному пізнанні принцип додатковості реалізується у двох іпостасях: як принцип невід'ємності сфер свідомого і несвідомого та принцип «з іншого». Принцип невід'ємності сфер свідомого й несвідомого визначає професійний формат діагностико-корекційної процедури надання психологічної допомоги людині в розв'язанні її особистісної проблеми. Цей принцип акцентує дослідницьку увагу на тому, що сфери свідомого і несвідомого не лише взаємопов'язані, але й неявно причетні до самого процесу формування іншої сфери. Принцип невід'ємності сфер свідомого і несвідомого вказує також на наявність у поведінці імплікативної активності обох сфер. Свідоме і несвідоме, як сфери цілісної психіки, мають свої функціональні особливості, що має бути враховано у процесі пізнання. Несвідоме об'єктивується назовні в символічно-образних і метафоричних формах, а його пізнання є опосередкованим за допомогою візуалізованих репрезентантів. Парадокс полягає в тому, що сферу несвідомого можна пізнати, лише орієнтуючись на мову й закони функціонування свідомого. Принцип «з іншого» розкриває шлях методологічної реалізації принципу

додатковості в базисі організації глибинного пізнання. Цей принцип орієнтує пізнавальний процес на врахування особливостей несвідомого в його функціональній асиметричності щодо сфери свідомого під час їхнього взаємовпливу одне на одного. Глибинне пізнання, з одного боку, спирається на невід'ємність сфери свідомого від несвідомого, а з іншого – на функціональну «інаковість», незалежність (автономність) сфери несвідомого, отже, й неможливість її прямолінійного пізнання (Яценко, 2015).

Керуючись принципом додатковості, зосереджено дослідницьку увагу на розкритті значення інструментально-методичного забезпечення глибинної психокорекції для розвитку рефлексивного мислення її учасників. Основними методам глибинної психокорекції є візуалізована репрезентація, глибинно-корекційний діалог, інтерпретація.

Використання візуалізованих засобів самопрезентації (малюнки, репродукції художніх творів, моделювання з каменів та ін.) сприяє об'єктивізації психічного змісту, що зберігається під блоком опору та витіснення. Самопрезентанти є посередниками у глибинному пізнанні психіки, але власне його не забезпечують. Ураховується, що психічний зміст передається в символічно-образній формі і потребує декодування, дешифрування його глибинного смислу. Це відбувається у процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом, яка скерована на пробудження імпульсу емотивних висловлювань суб'єкта. Останнє можливе за умови узгодженості запитань психолога з імпліцитним порядком психіки.

Ще одним методом глибинної психокорекції є інтерпретація. Узагальнення емпіричного матеріалу дозволило виділити такі функції інтерпретації у глибинній психокорекції, які визначають її вплив на розвиток рефлексивного мислення особи:

1. Інтегративно-узагальнювальна функція, яка забезпечує цілісне відтворення базальних тенденцій психіки на основі аналізу та систематизації суттєвих елементів в емпіричному матеріалі респондента в ситуації «тут і зараз». Критерієм суттєвості для узагальнення є інтегративність поведінкових проявів.

2. Дезінтегративна функція інтерпретації полягає в руйнації звичайної картини світу, узгоджених між собою уявлень шляхом демаскування глибинних детермінант активності респондента. Останнє зумовлює ослаблення тих причинно-наслідкових взаємозв'язків, які перебували в основі рефлексії суб'єкта власного психічного змісту.

Дослідження також базується на принципі детермінізму, що потребує тлумачити феномени, що вивчаються, виходячи із закономірної взаємодії доступних емпіричному контролю чинників. Детермінізм виступає насамперед у формі причинності (каузальності) як сукупності обставин, які передують у часі певній події та викликають її (Петровский, Ярошевский, 1998). За принципом детермінізму зміни рефлексивного мислення психолога розглядаються у причинній залежності від чинників, що їх породжують. Чинником розвитку рефлексивного мислення є глибинна психокорекція. Під час дослідження впливу глибинної психокорекції на рефлексивне мислення враховуються не лише зовнішні, а і внутрішні детермінанти, що уможливають його розвиток на засадах самоорганізації. Відмінною ознакою самоорганізації є цілеспрямованість і водночас природний та спонтанний характер (Новая философская энциклопедия, 2000). Розвиток рефлексивного мислення розглядається не лише як ззовні зумовлений принципами організації та методами глибинної психокорекції, а і внутрішньо детермінований процес. Реалізація принципу детермінізму потребує розкриття співвідношення між зовнішніми детермінантами та внутрішніми закономірностями розвитку рефлексивного мислення психологів-практиків. У центрі уваги перебувають процеси самоорганізації, самодетермінації рефлексивного мислення в їхньому зв'язку з механізмами індивідуально-особистісних змін учасників психокорекції.

Наступним принципом дослідження є принцип системності, «що потребує досліджувати явища в їхній залежності від внутрішньо пов'язаного цілого, яке вони утворюють, набуваючи завдяки цьому притаманних цілому нових властивостей» (Петровский, Ярошевский, 1998). Опора на принцип системності дозволяє розглядати глибинно-психологічне пізнання як систему, що становить сукупність взаємопов'язаних принципів, методів і базових категорій, які ґрунтуються на основних положеннях психодинамічного підходу. За керування вищеназваним принципом дослідницька увага зосереджена на розкритті системності принципів організації та методів глибинної психокорекції, під час якої задаються необхідні передумови й умови для розвитку рефлексивного мислення суб'єкта. Характеристика глибинно-психологічного пізнання як системи передбачає визначення системоутворюючого чинника. У глибинній психокорекції таким системоутворюючим чинником

є закони позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні (Яценко, 2015), згідно з якими реалізуються її методи, зокрема діалогічна взаємодія психолога з респондентом.

Ще одним принципом дослідження є принцип розвитку, який тлумачиться як взаємозв'язок змін психологічних явищ і причин, що їх породжують (Петровський, Ярошевський, 1998). Під час реалізації принципу розвитку ми спираємось на його інтерпретацію з позицій синергетики, науки, що вивчає процеси самоорганізації складних нелінійних систем (Князева, Курдюмов, 1994). Опора на принцип розвитку зумовлює дослідницьку увагу до чинників і механізмів, що визначають самоорганізацію рефлексивного мислення як процесу його самовпорядкування та самодетермінації.

Керуючись вищеназваними принципами, у процесі проведення емпіричного дослідження виділено психологічні умови розвитку рефлексивного мислення психологів під час проходження ними глибинної психокорекції.

Одне з наших припущень полягало в тому, що умови для розвитку рефлексивного мислення суб'єкта психологів-практиків задаються у процесі глибинно-психологічного пізнання особистісної проблеми. Особистісна проблема (внутрішня суперечливість психіки) є результатом порушення балансу між тенденціями психіки («до життя – до психологічної смерті»), унаслідок чого в життєвій активності суб'єкта починає переважати тенденція «до психологічної смерті» (Яценко, 2015). Самостійна рефлексія суб'єктом особистісної проблеми унеможливлена внаслідок дії психологічних захистів, які суб'єктивно інтегрують психіку на засадах викривлень у відображенні дійсності. Свідченням особистісної проблеми є суперечності в емпіричному матеріалі респондента, об'єктивність яких під час глибинно-корекційного процесу становить необхідну умову для актуалізації процесів рефлексії та переосмислення.

У дослідженні умов розвитку рефлексивного мислення враховано процеси, що визначають психічну динаміку, як-от: опори, витіснення, психологічні захисти. Психологічні захисти забезпечують збереження стану внутрішньопсихічної рівноваги, цілісності «Я», породжуючи водночас викривлення у відображенні дійсності. У зв'язку із цим умовою розвитку рефлексивного мислення є ослаблення інтегративної дії психологічних захистів, що, у свою чергу, зумовлює порушення стану внутрішньопсихічної рівноваги, дезінтеграцію психіки.

Дезінтеграція, якій притаманний розпад цілого на складові частини, як характеристика психічного стану особи набуває негативного забарвлення. Проте сутнісною характеристикою дезінтеграції у психокорекційному процесі є її позитивний характер. Останнє є необхідною умовою розвитку рефлексивного мислення суб'єкта на засадах самоорганізації.

Під час проведення дослідження проаналізовано стенограми психокорекційної роботи за методом АСПП із майбутніми психологами на етапі їх фахової підготовки.

На основі структурно-семантичного аналізу стенограм виокремлено показники розвитку рефлексивного мислення майбутніх психологів-практиків, як-от: розвиток професійної рефлексії, що передбачає здатність до розуміння як власного психічного змісту, так і психоемоційного стану іншої людини; підвищення адаптивності способів опанувальної поведінки, «копінг-стратегій» у ситуаціях високого емоційного напруження; розширення самоусвідомлення, особливо в частині глибинних мотивів, що визначають спрямованість активності; оптимізація відповідності способів дій умовам ситуацій професійної та міжособистісної взаємодії; широта та реалістичність відображення дійсності внаслідок усвідомлення глибинних мотивів поведінки; зростання прогностичності, що дозволяє упередити виникнення проблемно-конфліктних ситуацій.

З метою дослідження змін рефлексивного мислення на підставі вищеназваних критеріїв на контрольному етапі дослідження було використано такі методики, як: опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» (розроблен Д. Леонтьєвим, Е. Осінім, А. Саліховою), тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, опитувальник «Способи долаючої поведінки» Р. Лазаруса. Отримані результати будуть представлені в подальших публікаціях.

Висновки

Вищепредставлений матеріал розкриває цілі, методи та принципи організації дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів-практиків на засадах психодинамічного підходу. Представлені принципи визначають організацію дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів-практиків в умовах проходження ними глибинно-корекційної підготовки. Спираючись на методологію психодинамічного підходу, розкрито психологічні умови та показники розвитку рефлексивного мислення психологів під час проходження глибинної психокорекції. Під час визначення умов розвитку рефлексивного

мислення враховано такі феномени, як: цілісність психіки, психологічні захисти, особистісна проблема, когнітивні викривлення. Умовами розвитку рефлексивного мислення є об'єктивація суперечностей в емпіричному матеріалі респондента, ослаблення інтегративної дії психологічних захистів, як наслідок, позитивний характер

дезінтеграції психіки. Останнє уможливило самоорганізацію рефлексивного мислення як процесу його самовпорядкування, самодобудовування. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні результативності впливу глибинної психокорекції на розвиток рефлексивного мислення психологів-практиків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бизяева А. Психология думающего учителя: Педагогическая рефлексия. Псков : ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. 216 с.
2. Гурова А. Поняття та ознаки рефлексивного мислення при допиті. *Форум права*. 2013. № 3. С. 157–161. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_28.pdf (дата звернення: 15.07.2019).
3. Новая философская энциклопедия : в 4-х т. / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд; предс. научно-ред. совета В. Степин. Москва : Мысль, 2000–2001. URL: <http://iph.ru/print.htm> (дата звернення: 15.07.2019).
4. Князева Е., Курдюмов С. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. Москва : Наука, 1994. 236 с.
5. Практикум із групової психокорекції : підручник / С. Максименко та ін. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 752 с.
6. Петровский А., Ярошевский М. Основы теоретической психологии. Москва : Инфра-М, 1998.
7. Пов'якель Н. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. 295 с.
8. Яценко Т. Теорія і практика групової психокорекції : Активне соціально-психологічне навчання. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.
9. Яценко Т., Глузман А. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск : Инновация, 2015. 394 с.
10. Dabrowski K. Positive disintegration. Boston : Little Brown & Co., 1964.
11. Reber A. The Penguin dictionary of psychology. New York : Viking, 1985. 848 p.

REFERENCES:

1. Bizjaeva A.A. (2004) *Psihologija dumajushhego uchitelja: Pedagogicheskaja refleksija [Psychology of thinking teacher : pedagogical reflection]*. Pskov: PGPI im. S.M. Kirova. [in Russian].
2. Gurova A.M. (2013). Ponjattja ta oznaki refleksiwnogo mislennja pridopiti [Concepts and signs of reflective thinking during questioning]. *Forum prava. – Forum of law*. 3, 157–161. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_28.pdf [in Ukrainian].
3. Internet-versija izdanija (2000–2001): *Novaja filosofskaja jenciklopedija: v 4 t. [New philosophy encyclopedia: in 4 t.]* / In-t filosofii RAN; Nac. obshhestv.-nauch. fond; [preds. nauchno-red. soveta V.S. Stepin] : M. : Mysl'. URL: <http://iph.ru/print.htm/>. [in Russian].
4. Knjazeva E.N., Kurdjumov S.P. (1994). *Zakony jevoljucii i samoorganizacii slozhnyh system [Law of evolution and self-organization difficult system]*. M.: Nauka. [in Russian].
5. Maksymenko S.D. (2015). *Praktykum iz hrupovoi psykhokorektsii: pidruchnyk [Workshop on group psycho correction : textbook]* / Maksymenko S.D., Prokofieva O.O., Tsarkova O.V., Tsekhmister Ya.V., Kochkurova O.V. K. : Vydavnychi Dim "Slovo" [in Ukrainian].
6. Petrovskij A.V., Jaroshevskij M.G. (1998). *Osnovyteoreticheskopsihologii [Basic of theoretical psychology]*. M.: INFRA-M. [in Russian].
7. Poviakel N.I. (2003). *Profesiohenez samorehuljatsii myslennia praktychnoho psykhologa : monografija [Professionogenesis self-regulation thinking practical psychologist : monograph]*. Kyiv : NPU im. M.P. Drahomanova. [in Ukrainian].
8. Iatsenko T.S. (2004). *Teoriia i praktyka hrupovoi psykhokorektsii: Aktyvne sotsialno-psykholohichne navchannia [Theory and practice group psychocorrection: active social-psychological training]*. K. : Vyshchashk. [in Ukrainian].
9. Jacenko T.S., Gluzman A.V. (2015). *Metodologija glubinnno-korrekcionnoj podgotovki psihologa [Methodology of deep correctional training of a psychologist]*. Dnepropetrovsk : Innovacija, [in Russian].
10. Dabrowski, K. (1964). *Positive disintegration*. Boston: Little Brown & Co.
11. Reber A.S. (1985) *The Penguin dictionary of psychology*. New York: Viking.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2019.
The article was received 26 July 2019.